

شکوہ ہنر قاجار

جسٹس اسکرس

گردآوری و ترجمہ:

علیرضا بہارلو و مرضیہ قاسمی

سرشناسه: اسکرس، جنیفر ام. Scarce, Jennifer M. • عنوان و نام پدیدآور: شکوه هنر قاجار: (مجموعه مقالات فرهنگ، هنر و کاشی‌کاری عصر قاجار) / جنیفر اسکرس؛ ترجمه علیرضا بهارلو، مرضیه قاسمی؛ مقدمه مهدی مکی‌نژاد؛ ویراستار کیانوش معتقدی. • مشخصات نشر: تهران: خط و طرح، ۱۳۹۹. • مشخصات ظاهری: ۲۸۰ ص. • شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۲۷-۷۶-۳ • وضعیت فهرست نویسی: فیبا • یادداشت: عنوان اصلی: Magnificence of Qajar • موضوع: کاشی و کاشی‌کاری ایرانی — تاریخ — قرن ۱۳ ق. • موضوع: History -- Tiles, Iranian -- 19th century • موضوع: کاشی — ایران — تهران — تاریخ — قرن ۱۳ ق. • موضوع: History -- Tiles -- Iran -- Tehran -- 19th century • موضوع: نقاشی روی کاشی — ایران — تهران • موضوع: Tile painting -- Iran -- Tehran • موضوع: کاشی و کاشی‌کاری اسلامی — ایران — تهران • موضوع: Baharloo, Alireza • ناسه اف: ده: قاسمی، مرضیه، ۱۳۴۸، مترجم. شناسه افزوده: بهارلو، علیرضا، ۱۳۶۳، مترجم. شناسه افزوده: Baharloo, Alireza • ناسه اف: ده: قاسمی، مرضیه، ۱۳۴۸، مترجم. شناسه افزوده: بهارلو، علیرضا، ۱۳۶۳، مترجم. شناسه افزوده: Baharloo, Alireza • رده‌بندی کنگره: ۲۷۴۶۷۰ • رده‌بندی دیوئی: ۷۳۸/۶۰۹۵۵۱۲۲۲ • شماره کتابشناسی ملی: ۶۱۱۲۴۵۴

سفیر آباد، خاندان ۳۲، پلاک ۴۴
۸ ۸ ۰ ۲ ۲ ۷ ۲ ۰

شکوه هنر قاجار

جنیفر ام. اسکرس

مترجمان: علیرضا بهارلو، مرضیه قاسمی

مقدمه: مهدی مکی‌نژاد

ویراستار: کیانوش معتقدی

طراح روی جلد: حسین فیلی‌زاده

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۸۲۷۷-۶-۳

چاپ نخست: بهار ۱۳۹۹

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

ناشر: خط و طرح

قیمت: ۸۰۰۰۰ تومان

© تمام حقوق برای ناشر محفوظ است

۹	 مقدمه
۱۳	 یادداشت مترجمان
۲۱	 ۱. هنر ایران از نگاه سیاحان بریتانیایی قرن نوزدهم
۴۹	 ۲. تفریح و تفرج در شرق و غرب: سه رویارویی میان ایرانیان و اروپاییان در عصر قاجار
۷۱	 ۳. هنر و معماری عصر قاجار
۱۰۹	 ۴. باستان‌گرایی در هنر قاجار
۱۳۹	 ۵. سیری در کاخ‌های سلطنتی قاجار
۱۷۳	 ۶. معماری و تزئینات کاخ گلستان: اهداف و دستاوردهای فتح‌علی‌شاه و ناصرالدین‌شاه
۱۹۷	 ۷. تجلی فرهنگ مذهبی و عامیانه در کاشی‌کاری قاجار
۲۲۵	 ۸. نقش رنگ در مضامین و تکنیک‌های کاشی‌کاری قاجار
۲۴۷	 ۹. علیمحمد اصفهانی، کاشی‌کار تهرانی
۲۷۶	 گاه‌شماری و تبارشناسی قاجارها (ضمیمه‌ی یک)
۲۷۹	 تاجگذاری پادشاهان قاجار (ضمیمه‌ی دو)

به نام آن که هدیه نام از او یافت

هنر قاجار برخلاف اوضاع سیاسی و اجتماعی این دوره، بسیار متنوع، پُرکار و دارای اصالت و هویتی مستقل است، خصوصاً هنرهای مردمی با هنرهای غیررسمی این دوره که هنوز به خوبی شناسانده نشده‌اند. کاشی‌کاری این دوره سهم عده با هنر بگویم بیشترین سهم تصویری و عمومی را به عهده داشته است. متأسفانه کاشی‌کاران نه در دوره‌ی معاصر که در هیچ دوره‌ای، در ساحت هنر رسمی ایران جایگاه ویژه‌ای نداشته‌اند. تاکنون نندی در حمایت از این صنف و یا بخشیدن صله یا واگذاری لقب و منصبی به این طیف از سران بدان در تاریخ ایران سراغ نداریم. اصولاً صاحبان صنایع و حرف در رشته‌های مختلف دیگر از رضای مشابهی برخوردارند. اما آثار این هنرمندان، زینت‌بخش کاخ‌ها، کوشک‌ها و خانه‌های اعیان و اشراف و اماکن عمومی مذهبی بوده است. این هنر به اصطلاح غیررسمی یا غیردرباری و مردمی، از جهت خلوص بیشتر و ناب‌تری نسبت به هنر رسمی و حکومتی داشته است. زیرا زمانی که نقاشی‌های همایونی در زیر سایه و لوای پادشاه جم‌جاه، و سفارش‌های آنان، مشق پرتره‌های سلطنتی و تمثال‌های آن‌چنانی یا لباس‌های مرصع را بر بوم می‌کشیدند، هنرمندان گمنام و کاشی‌نگاران رنجکش در کارگاه‌های کوچک و دور از مرکز شهر، در زیر خاک و گرمای طاقت‌فرسای کوره‌ها، و با سختی‌های فراوان، بر بوم کاشی نقش عشق می‌زدند و روایت‌هایی جذاب مانند لیلی و

مجنون نظامی و داستان‌های ادب فارسی را ترسیم می‌کردند. این هنرمندان به دور از هیاهوی دربار، کمترین تأثیرات را از هنر اروپا و غرب گرفته و همچنان دل در گرو خواست و تمناهای مردم و بر اساس پیشینه و ذهنیت‌های گذشته، هنر اصیل ایرانی را رقم می‌زدند. از این بابت کارهایشان اصالت بیشتری دارد و این مسأله هنوز مورد بررسی دقیق قرار نگرفته است.

در خصوص آثار، زندگی، کار و کسب کاشی‌کاران ادوار گذشته، خصوصاً دوره‌ی قاجار، مستندات متقن و مدّونی وجود ندارد. در کتاب‌های تاریخی، در اسناد و رسایل گذشته هیچ نام و نشانی از آنها یافت نمی‌شود، اما در عین حال، با انبوهی از آثار فاخر و کاشی‌های هررنگ بر پهنه‌ی دیوارها و موزه‌ها و روبرو هستیم که مهم‌ترین منابع قابل اتکا برای انجام تحقیقات در زمینه‌های مختلف هنر، تاریخ، فرهنگ و جامعه هستند. به خصوص اینکه درج رقم‌ها و گاهی نشانه‌ها در حاشیه که یک سنت پایدار در این هنر است و از قضا هنرمندان دوره‌ی قاجار، بیس‌رهم به این سنت حسنه وفادار بوده‌اند، به درک و فهم و شناخت ظرایف و تاریخ کاشی‌کاری ایران کمک ساینی می‌کند. دوره‌ی قاجار اوج حاشیه‌نگاری و رقم‌زدن هنرمندان در ذیل آثارشان به شمار می‌آید و در هیچ دوره‌ای این همه اسم و رسم در ذیل آثار کاشی‌کاری سراغ نداریم.

دامنه و عمر تحقیقات معاصر در زمینه کاشی‌کاری ایران و کاشی‌پزان محدود و مختصر است، اما قریب به هزار سال پیش، رساله‌ی الدرّة المکنون - قرن دوم ه.ق. توسط جابر ابن حیان، پدر علم شیمی ایران در خصوص زرین فام و شناخت کانی‌ها و کاشی‌های رنگی نوشته و بعد از آن رساله‌ی جواهرنامه‌ی نظامی، عرایس الجواهر ابوالقاسم کاشانی و رساله‌ی علیمحمد اصفهانی نوشته شده است. در دوره‌ی قاجار ترجمه‌ی رساله‌های فنی و تألیف رساله‌های فارسی، برای امر آموزش در «مدرسه‌ی دارالفنون»، از طرف دستگاه دربار مورد تأکید قرار گرفت. نخستین تلاش در حوزه‌ی کاشی و سرامیک و شناخت بدنه‌های چینی، ترجمه‌ی رساله‌ای در بیان علم ساختن چینی به سال ۱۲۶۸ ه.ق. توسط میرزا رضا، حسب الامر میرزا تقی خان امیرنظام، موجود در کتابخانه‌ی «موزه‌ی ملک» و رساله‌ی دیگری در تفصیل ساختن چینی به سال ۱۲۸۵ ه.ق. موجود در کتابخانه‌ی «مسجد و مدرسه سپهسالار» تهران است. متأسفانه این ترجمه‌ها تبدیل به یک رویه‌ی علمی نشد و نتوانست به پژوهش‌های بومی‌سازی منتج شود.